

УДК 351.746.2:343.98.06:343.985
DOI <https://doi.org/10.32837/npuola.v28i29.732>

С. О. Павленко

ОПЕРАТИВНА КОМБІНАЦІЯ: КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ

Актуальність дослідження. Аналіз наукової літератури, вивчення практики й результати опитування працівників оперативних підрозділів засвідчує, що виконання оперативно-тактичних завдань, спрямованих на досягнення тактичної мети, особливо в проблемних (специфічних, конфліктних) оперативно-тактичних ситуаціях, передбачає проведення оперативних комбінацій, що полягає в штучному створенні сприятливих умов задля зміни цих ситуацій в інтересах оперативних підрозділів [1, с. 76].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вчених у сфері оперативно-розшукової діяльності: В.І. Василичука, К.К. Горяїнова, М.Л. Грібова, М.П. Капушина, Б.Г. Морохіна, А.О. Михайличенка, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, В.Д. Пахомова, В.Г. Самойлова, В.М. Ценова, В.В. Шендрика та інших.

Водночас у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та внесенням змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» розроблення зазначеної проблематики потребує ґрунтовних наукових доробків, що зумовлює **актуальність дослідження** [1, с. 76].

З огляду на викладене, **метою** статті є аналіз підходів до класифікації видів оперативної комбінації та визначення її основних елементів.

У теорії оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) поняття «оперативна комбінація» трактується як «сукупність тактичних прийомів і дій, об'єднаних спільним задумом і легендою, що спрямовані на створення штучних умов, які сприяють реалізації завдань ОРД у конкретних ситуаціях, а також дозволяють правоохоронним органам здійснювати контроль за такими ситуаціями, за винятком дій провокаційного характеру» [2, с. 39].

Зважаючи на викладене можна стверджувати, що в теорії оперативно-розшукової діяльності терміни «оперативна комбінація» та «система тактичних прийомів» є синонімічними [1, с. 80].

Водночас окремі вчені зауважують [3], що оперативна комбінація може мати універсальне значення не лише як сукупність (система) тактичних прийомів, а й як окремий тактичний прийом. На нашу думку, така позиція

є недостатньо обґрунтованою та суперечить змістовому наповненню поняття «оперативна комбінація».

Адже, як слушно зазначає Ю.В. Чуфаровський, будь-яка оперативна комбінація становить систему тактичних прийомів [4].

Досліджуючи систематизацію тактичних прийомів у криміналістиці, В.Ю. Шепітько зазначає, що система тактичних прийомів має становити не лише їх сукупність, перелік елементів, а чітку структуру, яка передбачає організацію їх у вигляді цілісного утворення, складові частини якого взаємопов'язані, мають окреме місце в певній послідовності й виконують відповідні функції [5, с. 178–179].

На думку вченого, системи (підсистеми) тактичних прийомів становлять певні типові програми, своєрідні алгоритми для слідчого (судді), які є рекомендованими для використання у відповідних ситуаціях як найефективніші [5, с. 179]. Зрештою ця позиція (згідно з якою система тактичних прийомів – це алгоритм) може бути застосована й стосовно предмета нашого дослідження.

Таким чином, систему тактичних прийомів у теорії оперативно-розшукової діяльності можна визначити як оптимальний алгоритм оперативно-тактичних дій суб'єкта оперативно-розшукової діяльності.

Причому, як слушно зазначають учені в теорії криміналістики та оперативно-розшукової діяльності (В.Ю. Шепітько [5], С.І. Ніколаюк [6], Н.Ю. Пономаренко [7]), розроблення системи тактичних прийомів безпосередньо залежить від характеру оперативно-тактичної ситуації.

У цьому контексті Н.Ю. Пономаренко стверджує, що оперативно-тактична ситуація фактично визначає вид оперативної комбінації [7].

Найважливішою, на наш погляд, є класифікація оперативних комбінацій, наведена в праці В.А. Некрасова й Л.С. Белік, а саме:

– за суб'єктами:

а) прості, суб'єктами яких є особи, з якими працівники оперативних підрозділів правоохоронних органів встановили конфіденційне співробітництво;

б) складні, які здійснюються за участю спеціального суб'єкта: штатних негласних співробітників оперативних підрозділів правоохоронних органів; працівників гласних оперативних підрозділів; працівників інших підрозділів правоохоронних органів; представників громадських і державних установ;

– залежно від терміну їх проведення: короткочасні і довгострокові;

– з огляду на складність задуму щодо досягнення мети проведення оперативно-розшукових заходів: багатоетапні й одноактні;

– залежно від рівня розв'язуваних завдань: тактичні, які застосовуються для вирішення конкретних оперативно-тактичних завдань; стратегічні, які охоплюють діяльність кількох організованих злочинних груп або організацій з метою вирішення завдань, охоплених задумом правоохоронного органу;

– залежно від територіальності їх проведення: регіональні, міжрегіональні;

– за сферою поширення: такі, що охоплюють одну особу; групу осіб; кілька злочинних груп; злочинні організації;

– залежно від забезпечення виявлення і збереження джерел доказів: такі, що забезпечують встановлення джерел доказів; забезпечують збереження джерел доказів; забезпечити отримання правдивих показань учасників кримінального судочинства [8].

Варта уваги також класифікація оперативних комбінацій залежно від вирішення конкретних завдань: забезпечують пошук об'єктів оперативної уваги й отримання первинної інформації; спрямовані на затримання злочинців; забезпечують контакт негласного співробітника з підозрюваним; забезпечують безпеку учасників кримінального судочинства; дозволяють підвищити ефективність проведення окремих оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів щодо документування злочинної діяльності.

У межах оперативної розробки: такі, що створюють умови для впровадження негласного співробітника в організовану злочинну групу; такі, що створюють умови для виведення негласного співробітника з оперативної розробки.

У межах оперативної профілактики: а) усувають причини й умови для вчинення злочину (знищують знаряддя злочину; ускладнюють обстановку вчинення злочину; нейтралізують окремих учасників злочинної діяльності); б) підвищують ефективність профілактичного впливу на осіб, які готуються до вчинення злочину [8].

Узагальнення емпіричного матеріалу засвідчує, що в умовах інтелектуалізації організованої злочинності пріоритетного значення для працівників оперативних підрозділів набуває розроблення системи тактичних прийомів за організаційно-тактичними формами ОРД, зокрема щодо оперативного пошуку, оперативно-розшукової профілактики та оперативної розробки злочинних спільнот з транснаціональними зв'язками, що вчиняють злочини у таких сферах: торгівля людьми – 78%; нелегальна міграція – 74%; кіберзлочинність – 73,2%; наркозлочинність – 69%; торгівля зброєю – 67,3%.

Крім того, як слушно зазначає С.І. Ніколаюк, теорія ОРД повинна науково обґрунтувати максимальну кількість алгоритмів для забезпечення перекриття всіх можливих оперативно-тактичних ситуацій [6].

Особливого значення набуває систематизація та вдосконалення алгоритмів щодо проведення оперативних комбінацій залежно від оперативно-тактичних ситуацій, серед яких: початкова, проміжна, кінцева; сприятлива (проста), несприятлива (складна); типова, специфічна; ситуація, що вимагає негайного реагування; ситуація, що надає можливість продумати рішення, підготуватися до проведення оперативно-розшукових заходів; ситуація, що вимагає ретельного, а іноді тривалого розроблення рішення та підготовки до проведення оперативно-розшукових заходів; ситуації, що утворилися природно чи були створені штучно; ситуації в умовах ризику.

Попри це, вивчення матеріалів практики дозволяє стверджувати, що особливій уваги потребують вивчення й удосконалення класифікації оперативних комбінацій залежно від способів (методів) психологічного впливу на об'єкт оперативної уваги. Саме тактико-психологічні прийоми найефективніше забезпечують вирішення оперативно-тактичних завдань (про це зазначили 63% респондентів).

Зрештою така позиція практичних працівників є очікуваною, оскільки, як свідчить аналіз наукової літератури, тактичні прийоми як у криміналістиці, так і в теорії оперативно-розшукової діяльності розробляються на основі математики, етики, лінгвістики та інших наук, передусім логіки та психології.

Одним з перших у теорії оперативно-розшукової діяльності класифікацію оперативних комбінацій за психологічною спрямованістю запропонував В.Г. Самойлов:

– оперативні комбінації, що передбачають введення в оману, притуплення настороженості або занепокоєння особи, яка становить оперативний інтерес, та повне усвідомлення того, що штучно створені умови працівниками оперативних підрозділів утворилися природним шляхом;

– оперативні комбінації, які спонукають до активних дій, що сприяють та полегшують виявлення та затримання особи, яка становить оперативний інтерес [9; 10].

Аналогічну думку обстоюють В.А. Некрасов і Л.С. Белік, які здійснюють класифікацію оперативних комбінацій залежно від психологічного впливу на об'єкти оперативної уваги, зокрема виокремлюють з-поміж них такі, що:

– спонукають розроблювану особу до активних дій у межах задуму проведеної оперативно-розшукової діяльності;

– створюють конфліктні ситуації між учасниками злочинного середовища;

– вводять в оману розроблюваних осіб стосовно істинного задуму проведеної оперативно-розшукової діяльності.

Зазначене дає змогу стверджувати, що методи психологічного впливу є визначальними для оперативної комбінації.

Психологічний вплив означений «проникненням» однієї особи (групи осіб) у психіку іншої особи (групи осіб). Метою та результатами цього проникнення є зміна, перебудова індивідуальних або групових психічних явищ (поглядів, відносин, мотивів, установок, станів тощо) [11, с. 160].

У теорії оперативно-розшукової діяльності [12, с. 175; 13] виокремлюють такі основні тактичні прийоми психологічного впливу, як переконання, примушування, навіювання (сугестія).

У психології вміння переконувати – свідомо аргументований вплив на іншу людину або групу людей, що має на меті змінити їхнє судження, ставлення, намір або рішення [14, с. 129–131]. Основними компонентами переконання є інформування, роз'яснення, спростування, переговори. Стимулюючими засобами в процесі переконання можуть бути: виклад певних доводів; вислуховування сумнівів і заперечень об'єкта та використання додаткових аргументів. Ефективним засобом переконання є метод моделювання, тобто відтворення подій. Він дозволяє викликати асоціативні зв'язки, а також певний емоційний стан в особі, на яку впливають, що полегшує процес сприйняття нею тих чи інших фактів і доводів [12, с. 175].

Переконання людини є досить складним процесом. Адже важливо переконати її не шляхом відмови від власних думок та ідей, а методом зміни власного рішення. Аргументи й докази, що пропонуються об'єкту переко-

нання, обов'язково повинні бути значущими для нього. Крім того, об'єкт переконуючого впливу повинен виявляти зацікавленість і готовність до обговорення тих питань, які йому пропонують, бути уважним, не відчувати тиску.

Переконання має бути послідовним, логічним, максимально доказовим, та відповідати рівню розвитку особистості. Головний критерій людини, яка бажає донести свою думку методом переконання, – вона повинна сама глибоко вірити в те, про що говорить [15, с. 137].

Примушення є жорсткою формою психологічного впливу. Воно здебільшого полягає в позбавленні об'єкта права вільного вибору прийнятних для нього умов і правил поведінки. Найвідомішим прийомом примушення є вплив на особу шляхом психологічного маніпулювання певними обставинами, ситуаціями тощо, унаслідок чого вона обирає вигідний для мети ОРД варіант поведінки, але такий, що об'єктивно суперечить її справжнім інтересам [12, с. 175].

Навіювання – навмисний свідомий вплив на підсвідомість людини або групи осіб з метою зміни їхнього стану або ставлення до питання, а також створення схильності до певних дій [14, с. 129–131]. Ще великий фізіолог, невропатолог, психіатр, психолог В.М. Бехтерев у своїх дослідженнях довів, що навіювання викликає певний психічний стан людини, не вимагаючи доказів і логіки міркувань. Цей метод є переважно емоційно-вольовим впливом юриста на правопорушника [16].

Працівники оперативних підрозділів правоохоронних органів під час здійснення ОРД застосовують усі зазначені методи психологічного впливу [17].

Причому вибір зазначених вище методів передусім залежить від:

- об'єкта впливу, його реальної психологічної вразливості (рис характеру, біографії, психологічного стану тощо);
- мети впливу (зміни погляду, переконання, залучення до негласного співробітництва, отримання потрібної інформації, надання одноразової допомоги тощо);
- власних персональних установок (правових, моральних, етичних) і реальних можливостей суб'єкта впливу (наявність часу, знань, умінь, організаційної і технічної підготовки тощо) [12, с. 176].

Варто зауважити, що для застосування зазначених методів психологічного впливу оперативний (негласний) працівник повинен володіти здібностями комунікативного характеру, які дозволяють йому успішно налагоджувати контакт з об'єктом, що становить оперативний інтерес, а також встановлювати з ним довірливі стосунки.

Загалом у комунікативній діяльності під час проведення оперативної комбінації чільне місце належить встановленню психологічного контакту оперативного (негласного) працівника з об'єктом оперативної уваги.

Адже, як слушно зазначають у теорії оперативно-розшукової діяльності, без встановлення психологічного контакту проведення запланованої оперативної комбінації буде здебільшого безуспішним, а невміння оперативно-го працівника визначати й аналізувати ознаки його встановлення вказують на низький рівень його комунікативної компетенції [18, с. 112].

На значущості психологічного контакту в оперативно-розшуковій діяльності неодноразово наголошували вчені (Г.К. Синілов, Я.Ю. Кондратьєв, С.А. Тарарухін).

У науковій літературі [19] психологічний контакт визначають як систему тактичних і психологічних прийомів, психологічних способів спілкування, взаємний вплив (прогнозований, випадковий) природжених і набутих психічних якостей негласного працівника, що дозволяють йому створити найсприятливіші умови для встановлення довірливих стосунків з об'єктом оперативної уваги з метою вивідування інформації, що становить оперативний інтерес.

Вивчення практики діяльності працівників оперативних підрозділів засвідчує, що під час оперативного провадження (виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації) основними тактичними прийомами встановлення психологічного контакту оперативного (негласного) працівника з об'єктом оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) і негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) є такі: викликати зацікавленість у розроблюваного, бути корисним у вирішенні проблемних питань (надання порад, моральна, фізична, матеріальна допомога); підвищення рівня нервово-емоційного напруження в особи, яку розробляють (наприклад, повідомлення дезінформації про те, що його співники надали покази, про активізацію слідчих дій), що зважає адекватно сприймати ситуацію та спонукає об'єкт ОРЗ і НС(Р)Д звернутися за порадою до оперативного (негласного) працівника, розкриваючи таким чином інформацію, що становить оперативний інтерес; створення в особи позитивного ставлення до оперативного (негласного) працівника.

Таким чином, слушним слід визнати переконання про те, що основною метою застосування системи тактичних прийомів психологічного впливу під час проведення оперативної комбінації є дезінформування об'єкта оперативної уваги з метою вирішення оперативно-тактичних завдань.

Згідно з довідковими джерелами, дезінформування, або дезінформація (від фр. *des* – заперечення; *information* – інформація), – спосіб психологічного впливу, який полягає в намірі надання об'єктові такої інформації, яка вводить його в оману щодо справжнього стану справ та створює викривлену реальність; поширення перекручених, неповних або свідомо неправдивих відомостей для досягнення пропагандистської, військової (введення противника в оману), комерційної або іншої мети [20].

Відповідно до термінологічного словника оперативно-розшукової діяльності, дезінформація – свідомо неправдиве повідомлення; інформація, що не відповідає дійсності, яку за допомогою спеціальних заходів доводять до відома певних осіб з метою введення їх в оману та дезорієнтації [21, с. 27].

У теорії оперативно-розшукової діяльності вказане поняття визначають як елемент оперативної комбінації, що сприяє створенню необхідних умов для реалізації оперативно-розшукової інформації шляхом надання конкретним особам відомостей, що дають змогу прогнозувати їх подальшу поведінку; спосіб маскуванню, що полягає в навмисному поширенні неправдивих відомостей про об'єкт, його склад і діяльність [22, с. 20].

Оперативно-розшукову дезінформацію можна визначити як оперативно-тактичний засіб прямого та/або опосередкованого нормативно допустимого введення в оману особи, яку перевіряють (розробляють) та щодо якої є інформація про підготовку до вчинення або вчинення нею злочину, стосовно справжнього стану речей, що спонукає вказану особу до самовикриття, вияву контрольованої та своєчасно документованої правоохоронними органами злочинної (зокрема корупційної) активності [23, с. 227].

Варто наголосити на неоднозначності поглядів теоретиків [24] щодо моральної етичності й допустимості використання дезінформації в практичній діяльності оперативних підрозділів.

Не вдаючись до детальної дискусії щодо цього питання, вважаємо за доцільне погодитись з позицією зарубіжного вченого Р.С. Белкіна [25], який зазначає, що допустимість дезінформації в оперативно-розшуковій діяльності є безперечною, оскільки, не вдаючись до хитрощів, неможливо проринкнути до організованого злочинного угруповання.

Слушною з цього приводу є позиція таких вітчизняних дослідників, як М.В. Стащак та О.Ю. Плескач про те, що в оперативно-розшуковій діяльності дезінформація – це те, без чого не може здійснюватися збір інформації, необхідної для протидії кримінальним правопорушенням. Адже передумовою отримання оперативним (негласним) працівником необхідних даних від правопорушника чи його спільників є приховування свого справжнього інтересу [26, с. 94–95; 24, с. 169].

З огляду на зазначене, вчені пропонують ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» доповнити положенням про ще одне право оперативних підрозділів – «використовувати дезінформацію з метою отримання первинної оперативно-розшукової інформації з дотриманням законності та прав і свобод людини», а також визначити випадки допустимості використання дезінформації працівниками оперативних підрозділів [24, с. 170].

Доцільність урегулювання на законодавчому рівні порядку застосування дезінформації обґрунтовують М.Л. Грібов та О.О. Сухачов. Зокрема, учені пропонують питання застосування дезінформації урегулювати в Законі України «Про державну таємницю», де окремим розділом визначити «Заходи із запобігання викриттю секретної інформації» [27, с. 37].

Також вони доводять доречність закріплення у ЗВДТ та використання таких традиційних для ОРД понять, як «дезінформація», «легенда», «легендування», «засоби маскування» й «документи оперативного прикриття». Це дасть змогу сформулювати положення щодо змісту відомостей, які становлять державну таємницю у сфері охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю, таким чином, щоб не витратити ресурси на засекречування загальновідомих відомостей. Вказану позицію дослідники обґрунтували з огляду на результати опитування оперативних працівників. Цей висновок підтримали 72 % опитаних нами оперативних працівників [27, с. 39].

На думку І.І. Басецького, у процесі ОРД припустимим є все, що не заборонено законом: психологічна гра, пастки, введення в оману і психологічний вплив [28].

Неодмінними атрибутами тактичного дезінформування є такі обставини:

- модельна, імітаційна, постановочно-ігрова складова частина реалізація вербальної та невербальної активності;
- здатність створюваного дезінформаційного продукту чинити психологічний вплив на адресатів і вводити їх в оману щодо справжнього стану речей;
- цілеспрямованість активності суб'єктів, які діють відповідно до розробленого на основі легенди планом – сценарієм;
- наявність маскувальної складової частини (документів прикриття, засобів маскування зовнішності) учасників дезінформування, використовуваних ними транспортних засобів та інших об'єктів;
- використання за потреби екіпірування, реквізитів, не притаманних статусу суб'єктів інсценування в їх щоденній діяльності, але характерних для досліджуваної ситуації (подій, їх учасників, учинених ними дій тощо) [29, с. 256].

Водночас, як слушно зауважують В.А. Некрасов і Л.С. Белік стверджують, що дезінформація буде ефективною за наявності трьох обов'язкових елементів: легендування, інсценування і матеріальне підкріплення легенди, завдяки чому можливо ефективно вирішити найскладніші завдання ОРД, навіть за відсутності сприятливих для цього умов [8].

Отже, розглянемо основні елементи структури оперативної комбінації: задум; легендування; інсценування; матеріально-технічне забезпечення. Згідно зі словником, задум – задуманий план дій і намір [30].

У теорії оперативно-розшукової діяльності зазначено, що задум – це найбільш загальна програма дій зі штучного створення сприятливих умов для досягнення успіху. Він залежить від оперативно-розшукової ситуації, що підлягає вирішенню, і має враховувати всі можливі варіанти розвитку подій [31; 10, с. 81–82; 32, с. 96].

Окремі вчені зазначають, що легендування як обов'язковий елемент структури оперативної комбінації має самостійне тактичне значення [33, с. 107].

У теорії оперативно-розшукової діяльності підходи науковців до поняття легендування мають певну спільність і водночас різняться між собою.

Так, Н.В. Павліченко зазначає, що легендування передбачає введення в оману іншої сторони з використанням легенди щодо різних обставин об'єктивної дійсності [34, с. 113]. Легендування є одним з ефективних способів створення сприятливих умов для вирішення тактичних завдань певної діяльності шляхом доведення протилежній стороні вигаданих або перекручених відомостей [34, с. 113]. На думку С.В. Албула, легендування – це створення й використання сприятливих можливостей для вирішення різних завдань шляхом розробки й реалізації відповідної легенди [35].

У контексті новел КПК України вдалими слід визнати визначення вказаного поняття, яке запропонували М.Л. Грібов та О.О. Сухачов, які зазначають, що легендування – це діяльність оперативних підрозділів з підготовки комплексу відомостей, що використовуються з метою приховування інформації про факт, час, місце, об'єкти і суб'єкти ОРЗ і НСРД, коло осіб, залучених до їх проведення, запобігання викриття негласних сил і засобів оперативних підрозділів [27, с. 39].

На підставі аналізу наявних літературних джерел та з огляду на зазначене вище можна стверджувати, що сутність і зміст легендування становить легенда.

Грунтовний науковий аналіз поняття легенди в оперативно-розшуковій діяльності здійснив Г.М. Бірюков [36]. Він дійшов висновку, що легенда – це сукупність вигаданих, але правдоподібних відомостей, підготовлених суб'єктами оперативно-розшукової діяльності з урахуванням оперативно-тактичної ситуації, яка дозволяє ввести в оману об'єкт, що становить оперативний інтерес, спонукати його діяти так, як це потрібно оперативному працівнику, а також дає змогу зашифрувати оперативно-розшукові й оперативно-технічні засоби та заходи, негласний апарат, залучений до їх проведення, для досягнення поставлених оперативно-тактичних завдань [37].

Варте уваги переконання дослідників стосовно того, що легенда в діяльності оперативних підрозділів – спеціально підготовлені відомості, що використовуються для приховування інформації про факт, час, місце, об'єкти і суб'єкти ОРЗ і НСРД, коло осіб, залучених до їх проведення, а також для запобігання викриттю негласних сил і засобів оперативних підрозділів [27, с. 39].

Легенда становить спеціально підготовлені, повністю або частково вигадані відомості, котрі доводять особам, яких розробляють (перевіряють), з метою дезінформації та змушують їх поводитися так, як це вигідно оперативникам [31; 10, с. 81–82].

Слід зауважити, що легендою є спеціально дібрані, з урахуванням призначення та умов використання, факти й вигадані відомості, які суб'єкти кримінального переслідування та особи, що надають допомогу правоохоронним органам, використовують під час підготовки та здійснення дезінформаційних дій і заходів (зокрема під час встановлення інформаційного контакту з особою, підозрюваною в учиненні злочину), приховуючи таким чином справжні задуми й цілі власної діяльності [29, с. 256].

Легенда повинна бути правдоподібною, надійно захищеною від перевірки та містити відомості, достовірність яких не можна встановити [31; 10, с. 81–82]. Безперечно, легенда потребує досить тривалої підготовки й надійного забезпечення [3, с. 732].

Для розроблення переконливої легенди підбирають такі відомості, які, вплітаючись у ланцюг дійсних фактів і подій, створюють правдоподібну ситуацію, розраховану на те, щоб спонукати осіб, яких розробляють, «розкритися», виявити свою справжні наміри, зробити очікувані з їх боку дії [38; 39; 10].

Важливою складовою частиною легендування, крім власне розроблення легенди, є добір документів, вибір екіпірування, репетиція ролі [40].

Важливою особливістю розроблення та реалізації легенди є рольова поведінка оперативного (негласного) працівника.

У такому контексті слушною є думка П.Я. Пригунова про те, що однією з основних вимог до негласного працівника, зумовлених специфікою оперативно-розшукової діяльності, є наявність у нього артистичних здібностей і сформованої на їх основі схильності до рольового перевтілення,

розігрування ролей різноманітних типів, приховуючи власну професійну належність і видаючи себе за іншу людину [41, с. 9].

Не менш важливий елемент оперативної комбінації – інсценування, що є результатом творчої діяльності оперативного працівника [42, с. 158]. Ідеться про штучне створення видимості будь-якої події з метою підтвердження легенди та доведення її особам, яких розробляють [43; 10, с. 81–82].

Сутність оперативного інсценування полягає в штучному створенні в процесі здійснення ОРД сукупності обставин, які помилково сприймаються як істинні [42, с. 157].

Основа мети інсценування – це передбачуваний і бажаний результат, який хоче отримати суб'єкт інсценування в результаті власних дій.

За допомогою інсценування можна вводити в оману осіб, яких перевіряють, притупляти їх пильність, спонукати до вчинення дій, що сприяють їх викриттю. Створення таких ситуацій сприяють вирішенню завдань виявлення, документування злочинних дій, затриманню злочинців [42, с. 157].

Важливе значення набуває матеріальне підкріплення та оперативно-технічне забезпечення, залучення необхідних сил і засобів ОРД, спрямованих на вирішення поставленої завдання [43; 10, с. 81–82].

Оперативна комбінація потребує всебічної підготовки. Під час підготовки та здійснення оперативної комбінації необхідно дотримуватися певних правил. Найважливішими із них є такі:

- визначення доцільності застосування оперативної комбінації (тактична доцільність);
- забезпечення режиму законності й конспірації під час її здійснення;
- ретельна підготовка плану комбінації, раціональне використання наявних сил і засобів;
- забезпечення особистої безпеки учасників [43; 10; 44, с. 81–82].

Ефективність оперативної комбінації залежить від дотримання розроблених у теорії оперативно-розшукової діяльності правил підготовки та застосування, ретельного відпрацювання кожного етапу, добору виконавців й учасників, чіткого визначення ролі кожного з них [44, с. 71].

Причому її можна умовно розділити на кілька етапів:

- аналіз конкретної оперативно-тактичної ситуації [45] та оцінка природно сформованих умов;
- прийняття рішення про застосування комбінації для досягнення поставленої мети;
- визначення характеру та загального напрямку комбінації;
- вибір легенди, яку найкраще використовувати для прикриття дій сил, що беруть участь у її проведенні;
- розроблення плану проведення комбінації та запасних варіантів;
- власне проведення комбінації [46].

Застосування оперативних комбінацій в оперативно-розшуковій практиці забезпечує дотримання принципів конспіративності й наступальності проведених заходів [44, с. 70].

Дотримання конспірації дає достатню гарантію оперативної комбінації збереження в таємниці її цілей і завдання за допомогою приховування істинного характеру реалізації заходів її змісту [7]. Принцип наступаль-

ності в теорії оперативно-розшукової діяльності тісно пов'язаний з принципом конспіративності, що дає змогу отримати й перевірити оперативно значущу інформацію, активні дії всіх уповноважених суб'єктів з використанням наявних можливостей [47, с. 35].

Водночас проведені останні дослідження вітчизняних науковців [48], узагальнення результатів опитування та вивчення матеріалів практики свідчать про зниження активності й ініціативності працівників оперативних підрозділів щодо реалізації принципів конспірації та наступальності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Окремі вчені слушно зазначають, що значною мірою ця обставина пояснюється тим, що теоретичному вивченню питань організації і тактики їх застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів не приділяють належної уваги [44, с. 70].

Висновки. На підставі узагальнення основних положень дослідження сутності та змісту оперативної комбінації, отримані такі результати.

З'ясовано, що в теорії оперативно-розшукової діяльності терміни «оперативна комбінація» та «система тактичних прийомів» є синонімічними.

Систему тактичних прийомів у теорії оперативно-розшукової діяльності визначено як оптимальний алгоритм оперативно-тактичних дій суб'єкта оперативно-розшукової діяльності.

Здійснено класифікацію оперативних комбінацій залежно від вирішення конкретних завдань: забезпечують пошук об'єктів оперативної уваги й отримання первинної інформації; спрямовані на затримання злочинців; забезпечують контакт негласного співробітника з підозрюваним; забезпечують безпеку учасників кримінального судочинства; дозволяють підвищити ефективність проведення окремих оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів щодо документування злочинної діяльності.

Встановлено, що особливого значення набуває систематизація та вдосконалення алгоритмів щодо проведення оперативних комбінацій залежно від оперативно-тактичних ситуацій, серед яких: початкова, проміжна, кінцева; сприятлива (проста), несприятлива (складна); типова, специфічна; ситуація, що вимагає негайного реагування; ситуація, що надає можливість продумати рішення, підготуватися до проведення оперативно-розшукових заходів; ситуація, що вимагає ретельного, а іноді тривалого розроблення рішення та підготовки до проведення оперативно-розшукових заходів; ситуації, що утворилися природно чи були створені штучно; ситуації в умовах ризику.

Вивчення матеріалів практики дозволяє стверджувати, що особливій уваги потребують вивчення й удосконалення класифікації оперативних комбінацій залежно від способів (методів) психологічного впливу на об'єкт оперативної уваги. Саме тактико-психологічні прийоми найефективніше забезпечують вирішення оперативно-тактичних завдань (про це зазначили 63% респондентів).

Встановлено, що основною метою застосування системи тактичних прийомів психологічного впливу під час проведення оперативної комбінації є дезінформування об'єкта оперативної уваги з метою вирішення оперативно-тактичних завдань.

Розглянуто основні елементи структури оперативної комбінації: задум; легендування; інсценування; матеріально-технічне забезпечення.

Узагальнення результатів опитування та вивчення матеріалів практики свідчать про зниження активності й ініціативності працівників оперативних підрозділів щодо реалізації принципів конспірації та наступальності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Література

1. Павленко С.О. Наукові підходи до розуміння поняття «оперативна комбінація» в теорії оперативно-розшукової діяльності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Том 32 (71). № 3. С. 76–82.

2. Белик Л.С. Понятие оперативной комбинации. *Юридическая наука*. 2013. № 2. С. 37–39.

3. Теория оперативно-розыскной деятельности : учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. Москва : ИНФРА-М, 2007. 832 с.

4. Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной деятельности правоохранительных органов. Москва : Право и Закон, 1996. С. 4.

5. Шепитько В.Ю. Систематизация тактических приемов в криминалистике: история возникновения и развития проблемы. *Проблемы законности* : республиканский межведомственный научный сборник. Харьков, 1996. Вып. 31. С. 174–180.

6. Ніколаюк С.І. Алгоритмізація дій оперативних працівників в процесі оперативного пошуку ознак господарських злочинів шляхом використання можливостей нечіткої логіки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 43–47.

7. Пономаренко Н.Ю. Тактические операции и оперативно-тактические комбинации как средства расследования преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 «Криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность». Белгород, 2017. 255 с.

8. Некрасов В.А., Белик Л.С. Некоторые особенности структуры оперативной комбинации. *Юридическая наука и практика: история и современность* : сборник материалов I Международной научно-практической конференции, г. Рязань / Филиал Московского института государственного управления и права в Рязанской области ; Отв. ред. И.В. Пантюхина. Рязань : Издательство ООО «Концепция», 2013. С. 113–117.

9. Самойлов В.Г. Способы решения оперативно-тактических задач оперативной разработки. Сущность и значение оперативной комбинации : материалы к лекции. Москва : УУС и ИИУ МВД СССР, 1984. 30 с.

10. Тесников А.И. Оперативно-розыскное обеспечение уголовного судопроизводства о преступлениях, совершенных организованными группами : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж., 2002. 269 с.

11. Куликов В.Н. Прикладное исследование социально-психологического воздействия. *Прикладные проблемы социальной психологии*. Москва : Наука, 1983. С. 158–172.

12. Конфлікти в оперативно-розшуковій діяльності кримінальної поліції України : навчально-практичний посібник / Д.О. Александров, Б.І. Бараненко, О.І. Богучарова та ін. ; за ред. В.М. Комарницького, В.О. Криволапчука, Б.І. Бараненка ; Міністерство внутрішніх справ України, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 661 с.

13. Москвин Е.О. Тактико-психологические приемы следователя (основы формирования и воздействия) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Воронеж. 2003. 24 с.

14. Сидоренко Е.В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию. *Психологические проблемы самореализации личности*. Санкт-Петербург, 1997. С. 123–142.

15. Козинець І.І. Мистецтво аргументації. Форми та засоби процесу переконання. *Філософія. Культура. Життя*. 2015. Вип. 42. С. 135–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkzh_2015_42_15

16. Рекуненко Т.О. Методи і прийоми впливу на особистість у правоохоронній діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 268–271.

17. Кондратьев Я.Ю. Психологічне забезпечення діяльності оперативних підрозділів МВС України : монографія. Київ : НАВСУ, 1999. С. 151–163.

18. Казак И.Б., Лубков Е.А. Психологический контакт в работе сотрудников оперативных подразделений: теоретические и практические вопросы решения задач оператив-

но-розсыкной деятельности. *Вестник Российского университета кооперации*. 2016. № 3(25). С. 111–114.

19. Сокиран Ф.М. Психологічний вплив як елемент тактики розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2(21). С. 199–203.

20. Дезінформування. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/Дезінформування>

21. Основи оперативно-розшукової діяльності : термінологічний словник / уклад. С.В. Албул. Одеса : Астропринт, 2017. 132 с.

22. Светлаков А.Г., Марченко А.В. Основы оперативно-розсыкной деятельности : методические указания / Министерство сельского хозяйства Российской Федерации, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования Пермская государственная сельскохозяйственная академия. Пермь : Издательство ФГБОУ ВО Пермская ГСХА, 2015. 42 с.

23. Бертовский Л.В., Елисов П.П., Потапов И.Н. Криминалистическая инсценировка и дезинформация как приемы выявления и раскрытия коррупционных преступлений. *Проблемы в российском законодательстве*. 2017. № 4. С. 228–223.

24. Сташак М.В., Плескач О.Ю. Використання дезінформації підрозділами кримінальної поліції в умовах правової держави. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 27 листопада 2020 р. / Міністерство внутрішніх справ України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020. С. 168–170.

25. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. *Злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва : НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2001. С. 104–109.

26. Карпов Н.С. Злочинна діяльність : монографія. Київ, 2004. 306 с.

27. Грібов М.Л., Сухачов О.О. Конспірація як система заходів забезпечення негласності кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/33-44>.

28. Басецкий И.И. Формирование основ профессиональной этики оперативного работника. *Мировоззренческая культура личности сотрудника органов внутренних дел и пути ее формирования* : сборник научных трудов. Минск, 1992. С. 89–91.

29. Бертовская Н.Л. Тактическое дезинформирование как средство оперативно-розсыкной деятельности. *Проблемы в российском законодательстве*. 2010. № 2. С. 253–258.

30. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/sposib>.

31. Пахомов В.Д., Чекунов В.И. Оперативная комбинация в деятельности аппаратов / Борьба с хищениями социалистической собственности. Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик. Москва : 1981. 44 с.

32. Ценов В.М. Деякі аспекти організації проведення оперативної комбінації органами Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 95–99.

33. Невский Е.П. Соотношение рефлексивного управления и оперативной комбинации в оперативно-розсыкной деятельности. *Теоретические аспекты юриспруденции и вопросы правоприменения* : сборник статей по материалам XXII Международной научно-практической конференции. Москва : Издательство «Интернаука», 2019. № 4(22). С. 106–109.

34. Павличенко Н.В. Предпосылки формирования частной теории негласности раскрытия и расследования преступлений. *Правовая парадигма*. 2017. Т 6. № 2. С. 113–117.

35. Албул С.В. Легендування оперативно-розшукових заходів як обставина, що виключає злочинність діяння. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 4. С. 5–13.

36. Бірюков Г.М. Теоретичне визначення поняття «легенда» в оперативно-розшуковій діяльності. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 16–32.

37. Венедиктов А.А. Понятие легендированного общения в оперативно-розсыкной деятельности. 2016 г. Журнал научных публикаций аспирантов и доторантов : веб-сайт. URL: <http://jurnal.org/articles/2016/uri7.html>

38. Демьянчук Е.В. Оперативно-розсыкное обеспечение безопасности культурных ценностей : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2003. 20 с.

39. Одинцов В.В. Оперативная деятельность служб безопасности и частных охранных предприятий. Москва, 1998. С. 10–11.
40. Гусев В.А., Луговик В.Ф. Теория оперативно-розыскных процедур : монография. Москва : Проспект, 2019. 336 с. *Электронная библиотечная система «Консультант студента»* : веб-сайт. URL: <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785392288403.html>
41. Прыгунов П.Я. Практикум по психологии ролевого поведения (для сотрудников правоохранительных органов) : учебное пособие. 2-е изд., испр. Москва : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2003. 256 с.
42. Ходасевич О.Н. Определение понятия тактической оперативно-розыскной инсценировки. *Правопорядок: история, теория, практика*. 2014. № 2(3). С. 157–161.
43. Горяинов К.К., Пахомов В.Д. Некоторые проблемы оперативной комбинации в деятельности аппаратов БХСС. *Труды Всероссийского научно-исследовательского института Министерства внутренних дел Союза Советских Социалистических Республик*. Москва : 1974. № 32. С. 3–13.
44. Абрамов А.М. Оперативная комбинация как способ решения частных оперативно-тактических задач. *Вестник Российской таможенной академии*. 2012. № 2. С. 70–72.
45. Давыдов С.И. Оперативно-розыскные ситуации: понятие, структура, виды : учеб. пособие. Барнаул : Барнаульский юридический институт Министерства внутренних дел России, 2006. С. 7–18.
46. Образцов В.А., Бертовский Л.В., Бертовская Н.Л. Дезинформирование в криминальной, оперативно-розыскной и следственной практике. Москва : Юрлитинформ, 2010. С. 144–145.
47. Основы оперативно-розыскной деятельности : навчальний посібник / О.Ю. Анциферов, О.М. Чистолінов, С.В. Єськов та ін. ; за ред. С.М. Гусарова ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків : Золота миля, 2015. 312 с.
48. Сташак А.Ю. Наступальність у контексті принципів оперативно-розшукової діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. Ч. 2. С. 284–289.

Анотація

Павленко С. О. Оперативна комбінація: класифікація видів та основні елементи. — Стаття.

У статті здійснено аналіз підходів до класифікації видів оперативної комбінації та визначення її основних елементів. З'ясовано, що в теорії оперативно-розшукової діяльності терміни «оперативна комбінація» та «система тактичних прийомів» синонімічні. Систему тактичних прийомів у теорії оперативно-розшукової діяльності визначено як оптимальний алгоритм оперативно-тактичних дій суб'єкта оперативно-розшукової діяльності. Доведено, що особливого значення набуває систематизація та вдосконалення алгоритмів щодо проведення оперативних комбінацій залежно від оперативно-тактичних ситуацій, серед яких: початкова, проміжна, кінцева; сприятлива (проста), несприятлива (складна); типова, специфічна; ситуація, що вимагає негайного реагування; ситуація, що надає можливість продумати рішення, підготуватися до проведення оперативно-розшукових заходів; ситуація, що вимагає ретельного, а іноді тривалого розроблення рішення та підготовки до проведення оперативно-розшукових заходів; ситуації, що утворилися природно чи були створені штучно; ситуації в умовах ризику. Вивчення матеріалів практики дозволяє стверджувати, що особливої уваги потребують вивчення та вдосконалення класифікації оперативних комбінацій залежно від способів (методів) психологічного впливу на об'єкт оперативної уваги. Саме тактико-психологічні прийоми найефективніше забезпечують вирішення оперативно-тактичних завдань (про це зазначили 63% респондентів).

Установлено, що основною метою застосування системи тактичних прийомів психологічного впливу під час проведення оперативної комбінації є дезінформування об'єкта оперативної уваги з метою вирішення оперативно-тактичних завдань. Визначені основні елементи структури оперативної комбінації: задум; легендування; інсценування; матеріально-технічне забезпечення. Узагальнення результатів опитування та вивчення матеріалів практики свідчать про зниження активності й ініціативності працівників оперативних підрозділів щодо реалізації принципів конспірації та наступальності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: оперативна комбінація, система, тактичні прийоми, тактика, елементи.

S u m m a r y

Pavlenko S. O. Operational combination: classification of species and basic elements. – Article.

The article analyzes the approaches to the classification of types of operational combination and the definition of its main elements. It has been found that in the theory of operative-search activity the terms “operative combination” and “system of tactics” are synonymous. The system of tactics in the theory of operational and investigative activities is defined as the most optimal algorithm of operational and tactical actions of the subject of operational and investigative activities. It is proved that the systematization and improvement of algorithms for conducting operational combinations depending on operational and tactical situations, including: initial, intermediate, final, acquires special significance; favorable (simple), unfavorable (complex); typical, specific; a situation that requires an immediate response; a situation that provides an opportunity to think through decisions, to prepare for operational and investigative measures; a situation that requires careful and sometimes lengthy decision-making and preparation for operational and investigative measures; situations that arose naturally or were created artificially; situations in conditions of risk. The study of materials of practice allows us to state that special attention needs to be paid to the study and improvement of the classification of operative combinations depending on the ways (methods) of psychological influence on the object of operative attention. It is tactical and psychological techniques that most effectively provide solutions to operational and tactical tasks (this was stated by 63% of respondents).

It is established that the main purpose of the application of the system of tactical methods of psychological influence during the operational combination is to misinform the object of operational attention in order to solve operational and tactical tasks. The main elements of the structure of the operational combination are determined: the plan; legend; staging; logistics. The generalization of the results of the survey and the study of materials of practice indicate a decrease in the activity and initiative of employees of operational units to implement the principles of secrecy and aggression in the implementation of operational and investigative activities.

Key words: operative combination, system, tactics, tactics, elements.